

TÜRKİYE TARIMINDA BÖLGESEL PLANLAMA OLGUSU

Metin AKAY

G.O.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Arş. Gör.

Kemal ESENGÜN

G.O.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr.

ÖZET

Bu çalışmada, tarımda bölgesel planlamanın genel ilkeleri, amaçları ve araçları metodolojik olarak açıklanmıştır. Bölgesel planların uygulanması, konuyla ilgili sorunların belirlenmesi ve bu sorunlara çözüm önerileri bulunulmasına çalışılmıştır.

Birçok Batı Avrupa ülkesinde, ulusal planlarının bir parçası olan tarımsal bölge planlaması konusuna, son yıllarda büyük önem verilmektedir. Bu ülkeler, bölgesel planları ile makro planlarını düzenleyerek, ulusal gelirlerini en yükseğe çıkarmaya çalışmaktadırlar.

Türkiye'de de, ulusal planların hedeflerine ulaşabilmek için, tarımda bölgesel planlama çalışmalarına zaman kaybetmeden başlanmalıdır. Bölgesel planlar, makro planların uygulanmasını kolaylaştırabilir. Ayrıca, bölgesel planlar nüfusun dengeli dağılımını ve kaynakların doğru kullanımını sağlayabilir.

THE FACT OF REGIONAL PLANNING IN TURKEY'S AGRICULTURE

In this study, the methodology of general principles, the aims and the means of regional planning of agriculture are explained. The application of the regional plans, the determination of the problems related to the subject and the suggestion of the problems have been tried to find out.

The agricultural regional planning, a part of the national macro planing has had a great importance in many West European Countries in recent years. These countries have been trying to maximize their national income by arranging the regional plans and macro plans harmoniously through these years.

Also in Turkey, the agricultural regional planing, studies have to begin immediately to reach the objects of the national plan. The regional plans could facilitate the application of macro plans. Besides, the regional plans could balance the dispersion of the population and provide the efficient use of the sources.

1. GİRİŞ

Tarım stratejik özelliğe sahip bir sektördür. Uluslararası ekonomik ve siyasal ilişkilerde tarım sektörü taşıdığı özellikler nedeniyle diğer sektörlerden farklıdır. Bu farklılık bir yandan nerede yaşanırsa yaşansın mutlaka tarım ürünlerini insanların tüketeceği, yani beslenme ile açlık konusu tarımla ilgilidir, diğer yandan tarım sektörünün gıda güvenliği sağlama açısından diğer sektörlerden ayrıcalık taşımasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye tarımı ülkenin ekonomik yönden gelişmesini sağlayabilecek potansiyel kaynağa sahiptir. Tarımda kaynakların tam ve etkin kullanımını bölgesel planlama ile mümkün olabilir.

Türkiye'de son yıllarda sanayi ve ticaret alanlarında önemli aşamalar yapılmış olmasına rağmen genel ekonomik yapı içinde tarım kesimi önemini korumaktadır. Nitekim 1991 yılında tarımın Gayrisafi Milli Hasıladaki payı %15.8 (TİY, s.598) olup ihracat gelirlerinin %20.68'i (TİY, s.499) tarımdan elde edilmiştir. Türkiye'de nüfusun yaklaşık %50'si tarımla uğraşmaktadır. Bu durum tarım sektörünün daha uzun yıllar istihdam yönünden önemini koruyacağını ve tarım dışı sektörlerin işgücü ve sermaye ihtiyaçlarını sağlayan önemli bir kaynak olma niteliğini koruyacağını göstermektedir (TOBB, s.2).

Tarım kesiminde gelişme ancak eldeki sınırlı üretim vasıtalarının planlı ve programlı bir şekilde kullanılması ile olasıdır. Gelişmiş olan ülkeler, tarım kesimlerinin planlanması için uzun yıllardan beri araştırma ve uygulama yapmaktadırlar. Ayrıca yönetim şekli ne olursa olsun, bütün ülkelerde değişik düzeylerde tarımsal planlama çalışmaları görülmektedir.

Türkiye 1962 yılından bu yana planlı dönem içinde bulunmaktadır. Hazırlanan kalkınma planlarında ekonomi bir bütün olarak ele alınmakta, her kesim için ana hedefler belirtilmektedir. Ancak ana kesimler için genel anlamda planların hazırlanması ve hedeflerin gösterilmesi başarılı sonuçların alınması için yeterli değildir. Bütün kesimlerde bölgelere ve hatta alt bölgelere göre planlama çalışmalarına gereksinme vardır. Bu gereksinme tarım kesiminde ekonominin diğer kesimlerinden daha fazladır. Zira hazırlanan bölge planları tek tarım işletmeleri için yapılacak planlara yol gösterici özellik taşır.

Diğer taraftan ulusal düzeyde hazırlanan planların, tarım işletmelerinin planlanması ile bağlantısı olmadığı için uygulamada başarılı olmadığı, ulusal düzeydeki planların yanısıra bölgesel ve işletme düzeyinde planlama çalışmalarının zorunlu olduğu birçok tarım ekonomisti tarafından belirtilmektedir.

Türkiye'de coğrafi bölgeler, hatta daha dar bölgeler, iklim, topografya ve ekoloji bakımından büyük farklılıklar göstermektedir (ERKAN, s.2). Tarımımızın bu özelliği bölgesel planlamanın gerekliliğini önemli kılmaktadır.

Bugünkü haliyle bir tarım ülkesi durumunda olan Türkiye'de ekonomik kalkınma çabalarının başarıya ulaşmasını engelleyen veya frenleyen birçok faktörler vardır. Tarımın yapısal bozuklukları, halkın kültür seviyesinin düşüklüğü, yenilikleri kabul ettirmenin zorluğu, yetişkin eleman ve sermaye yetersizliği ile tarım işletmelerinin iyi organize edilmemiş oluşu bu faktörler arasında sayılabilir. Ayrıca planlama çalışmalarında yararlı olacak tarım ekonomisine ait istatistiki veri ve normların noksanlığı da önemli bir faktördür (IŞIKLI, s.1).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde görülen tarımsal nitelik, kalkınma çabalarında tarım kesiminden özel ve önemli beklentilerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu kesimin ekonomiye önemli katkılarının sağlanabilmesi için, önce ülke düzeyinde tarım politikası hedeflerinin doğru saptanması, çok önemlidir. Hedeflere ulaşabilmek için de tarım kesiminin yapısal özelliklerinin iyi bilinmesi gerekir (SIVASLIGIL, s.2). Farklı bölgeler ve farklı işletme tipleri için elde edilen bulgular, makro düzeyde belirlenen tarım politikalarına ışık tutabileceği gibi daha gerçekçi ve doğru kararların alınmasında temel oluşturur (ESENGÜN, s.1).

Türkiye'de tarımın ekonomi içerisindeki payının fazla oluşu, aynı zamanda büyük bir nüfus kitlesini bünyesinde barındırması, bu kesimin sorunlarına eğilmesini zorunlu hale getirmektedir. Kırsal alanda yaşamını sürdüren çiftçi kitlesinin, yaşam düzeyinin yükseltilmesi, tarımsal politikanın ana amaçlarından biridir. Bu nedenle, tarımsal işletmeciler, kıt üretim kaynaklarından en verimli şekilde yararlanabilmelerini sağlamak üzere yerinde ve doğru kararlar almakla karşı karşıyadırlar. İsbetli karar alma, tarımda planlı çalışmakla mümkün olabilmektedir.

Tarım işletmelerinin sorunlarının incelenmesi üretim dallarının seçimi ve uygun kombinasyonlarının yapılması ile üretim kaynaklarının iyi bir şekilde değerlendirilmesini sağlayan planlama çalışmaları ve bu konuda araştırmalar yapılmasının, ülke ekonomisi açısından son derece yararlı olduğu görülmektedir. Tarımsal işletme planlamasının yaygın olarak, çok sayıda çiftçiyle yapılması sonucunda artan ülke nüfusunun gıda ihtiyaçlarının daha iyi bir şekilde karşılanabilmesi; ülkemizin tarım ürünleri ihracatının artırılarak, yatırım malları ithalatını sağlayacak, döviz temini olanaklarının artırılması; endüstri kesiminin hammadde ve sermaye kaynağı olan tarımın bu görevini daha iyi bir şekilde yerine getirebilmesi ve ülke kalkınmasında büyük öneme sahip sermaye birikiminin hızlandırılması; kırsal alanda yaşayan çiftçi kesiminin gelir ve yaşama düzeyinin artırılması gibi hususlar, daha etkin bir biçimde çözümlenebilir. Planlama, belli şartlar altında, üretim dallarının en kârlı kombinasyonunu saptama tekniğidir. Bütün planlama yöntemlerinin genel amacı, en yüksek kazancı veya en yüksek faydayı elde etmek üzere sınırlı kaynakları alternatif kullanım yerleri arasında en uygun şekilde tahsis etmek, dağıtmaktır (ARAS, s.269).

Tarımda, belli bir emek ve masrafa karşılık en yüksek gelirin elde edilmesi, doğal şartlara da bağlı olarak üretim unsurlarının optimal bir şekilde organizasyonu ile mümkün olabilmektedir. Üretim unsurlarının optimal organizasyonunda ise, planlama kaçınılmaz bir vasıttır (ERKUŞ, s.3).

Bu çalışmanın amacı bir bölgedeki tarım işletmelerinin sağlıklı bir şekilde nasıl incelenebileceği, ellerindeki kıt üretim kaynaklarını en verimli şekilde nasıl kullanabileceği konularında metodolojik bilgiler vermek ve bölgesel planlama olgusunun Türk tarımı açısından taşıdığı hayati önemi vurgulamaktır.

2. TARIMDA BÖLGESEL PLANLAMANIN TEMEL İLKELERİ

Tarımda bölgesel planlamanın temel ilkeleri olarak üç temel ilke sözkonusudur. **Birincisi:** Ekonominin temel ilkesi olan sosyo-ekonomik amaçlara ulaşabilmek üzere üretim kaynaklarının tamamının etkin ve verimli olarak kullanılmasıdır. Diğer bir ifadeyle kıt üretim kaynaklarından rasyonel olarak yararlanma gerçekleştirilmelidir. **İkincisi:** Genelde bölgesel planlama çalışmalarının bölgeyi bir bütün olarak ele alıp tüm kesimleri içine aldığından sürükleyici kesimin belirlenerek yatırım ve diğer faaliyetlerde buna öncelik verilmesinin gerekliliğidir (OKTAY, s.6). Ekonomide endüstri sektörünün büyümesi ve tarımın nisbi olarak düşmesi, kalkınma hamlesinde başarılı olan ülkelerin, en dikkat çekici görünümlelerinden birini oluşturur. Endüstri, büyümenin tarımsal ürünler dışsattımına dayanırıldığı ülkelerde bile ekonomide en önemli sektör olarak yer almıştır. Endüstriye öncelik verilmesinin bir diğer dayanak noktası ise demografik büyüme ve istihdam dengesine dayanır. Gelişen ülkelerdeki hızlı nüfus artışı aktif yaştaki nüfusun çoğalmasına yol açmakta ve sonuçta gizli işsizliği ortaya çıkarmayacak düzeyde bir istihdam yaratılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak çoğu halde tarımsal büyümenin gerektirdiği istihdam artışı demografik artışı içermeye olanak vermez. Bu durumda tarımdışı istihdam olanaklarının artması zorunlu olur. Tarımdışı istihdam artışının yetersiz olması durumunda tarımda eksik çalışma ve gizli işsizlik artmakta ve daha kötüsü tarımdan şehirlere patolojik göçler nedeniyle şehirde işsiz sayısı artmakta ve bazı sosyal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Tarımdışı istihdam yaratılmasının gereği, ayrıca gelirin oluşumuyla, artan gıda maddeleri talebi ve bunun ticari tarıma yol açması şeklinde, daha da geliştirilebilir. Bu tarımsal büyüme için temel koşul niteliğindedir.

Ancak, özel bazı durumlarda, doğal olarak, tarım kesimi veya diğer bir kesim, sürükleyici sektör olabilir. Tarıma öncelik verilmesinin nedenleri ise başta kişi başına besin maddeleri tüketimini iyileştirmek ve demografik artışa çare bulmak zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca tarımdışı kesimde yaratılan istihdam artışı üzerinde tarımdan şehirlere bir göçün ortaya çıkması durumunda tarımı modernleştirmek, yaş düzeyini yükseltmek ve böylece patolojik göçü azaltmak gerekir. Bununla birlikte tarımın ekonomik kalkınmadaki ve gelişmedeki rolü önemli bir öncelik verilmesindedir. Tarımın endüstriye işgücü, sermaye, hammadde ve döviz sağlaması, çiftçilerin endüstriyel mallara karşı olan talebini arttırarak endüstriyel büyümeyi teşvik etmesi ve uyarması için tarımı modernleştirmek ve produktivitesini arttırmak gerekir (TALİM, s.10).

Tarımsal bölge planlarının başarıya ulaştırılmasında üçüncü önemli ilke bölgesel planlama çalışmalarına daha işin başlangıcından itibaren halkın inancını katılmasıdır. Çünkü planların uygulayıcısı bölge halkıdır. Bunun sağlanması için tarımsal bölge planlarının hazırlanmasında Çiftçi Kuruluşları ve bölge halkını temsil edebilecek kuruluş temsilcileri ile ortaklaşa yapılacak çalışmalara ağırlık verilmelidir (OKTAY, s.3).

Kırsal halk bir yayım programına reaksiyon göstermeden önce bu programın amaçlarını bilmeli, içeriğini anlamlı ve değişimin benimsenmesi için gerekli becerileri kazanmalıdır. Bu da köylü ile gerçekleşebilir. Bunun sağlanması için yayım yöntemleri ve teknikleri fikir ve olgulara dayanmakla beraber insanlarda değişim gereksinmesi için arzu ve ilgi uyandırmalıdır (AKAY, s.309). Bu bakımdan önce üreticinin gelirini kısa sürede arttıracak bölgesel planlama uygulamaları üzerinde durmak gerekir. Böylece ilgi uyandırılacak, bu ilgi geliştirilecek, güven yaratılacak, arzu meydana gelecek, eylem sağlanacak ve tatmin oluşacak ve korunacaktır. Daha sonraki aşama ise bölgeye gerekli olan geniş çaplı altyatırımlar olacaktır.

3. TARIMDA BÖLGESEL PLANLAMANIN AMAÇLARI

Tarımsal bölge planlarının amaçları ülkenin genel planından ayrı düşünülemez. Bu amaçlar bölgelerin özelliklerine göre değişebilir.

Tarımsal bölge planlarının birinci amacı: Plan bölgesinde yaşayan nüfusun gelirinin, dolayısıyla yaşam düzeyinin, artırılmasıdır. Ayrıca, istihdamın artırılması, üretim ve üreticinin artırılması diğer önemli amaçlar arasındadır. Tarımsal bölge planlarında öncelikle bölgelerin sorunlarının belirlenmesi ve bunların çözümüne yönelik amaçların ortaya konması gerekir. Bölgenin üretim kaynak ve potansiyelinin belirlenmesi gerekir. Bölgedeki gizli işsizlik, tarımsal işgücü başına düşük gelir, bölgesel planlama çalışmalarıyla çözülebilmelidir.

Tarımsal bölge planları, ülke kalkınma planlarında belirtilen hedeflere paralel olarak, aynı amaçları gerçekleştirmek üzere, düzenlenmelidir. Bu aşamada, bölgelerin mevcut üretim kaynaklarından akılcı yolla yararlanma yanında, bölgeler arası dengesizlikler de gözönüne alınmalıdır (OKTAY, s.8).

4. TARIMDA BÖLGESEL PLANLAMANIN ARAÇLARI

Bölgesel planlama ve politikasına ilişkin araçlar üç ana grup altında incelenebilir.

Birincisi: Ekonomik faaliyetlerin teşvik tedbirleriyle yönlendirilmesidir. Bunlar faizsiz veya düşük faizli kredi, sermaye yardımı, devlet garantisi, vergi muafiyeti, destekleme alımı ve yüksek fiyat politikası, sübvansiyon ve devlet katılımı olarak özetlenebilir.

İkincisi: Tarımsal bölge planlamasında öngörülen altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesidir. Çok geniş anlamda altyapı kavramı içinde; sağlık, eğlence ve kültür hizmetlerini yerine getiren altyapı tesisleri; yol, su, enerji ve haberleşmeyi içeren ekonomik altyapı dâhil edilir.

Üçüncüsü: Tarımsal bölge planının uygulanmasını gerçekleştirecek Kamu Kuruluşlarının, özellikle yayım kuruluşlarının eşgüdümü ve uyulanmasıdır.

5. TÜRKİYE TARIMININ KARAKTERİSTİK YAPISI

Türkiye tarımında kendi içinde ikili bir yapı vardır. Bir tarafta büyük, pazara dönük çalışan işletmeler, diğer tarafta ise küçük, çok sayıda ve öztüketime dönük işletmeler yer al-

maktadır.

Tarımsal üretim, doğası gereği, ekonominin dinamizmine geç uyum göstermekte yada uyum gösterememektedir. Ayrıca tarım sektörü teknolojik ilerlemelerde uyuma da geç kalmaktadır.

Türkiye tarımında üretici, ürün fiyatlarını kabul eden kişi durumundadır. Tarım ürünlerinin pazarlanması aşamasında, etkin bir örgütlenmeden söz etmek, mümkün değildir.

Tarımda gelir düşüktür, gelir dağılımı adil değildir ve gelir kararsızlığı vardır. Bunun yanında düşük düzeyde üretim, yetersiz beslenme düzeyi, kötü sağlık koşulları, eğitimdeki yetersizlik, haberleşmede yetersizlik, işgücü kapasitesine oranla büyük ölçüde eksik istihdam ve zayıf bazen sıfır nakdi tasarruf nedenleriyle Türkiye tarımı bir geçimlik tarım niteliğindedir.

6. TARIMDA BÖLGESEL PLANLAMANIN TÜRKİYE TARIMINA UYGULANABİLİRLİĞİ

Tarımın Korunması, geniş anlamda, tarım sektörünün, tarımın alt sektörlerinin, tarımsal bölge ve bölgeliklerin, ürünün üreticisinin, pazarlayıcısının hatta tüketicisinin korunmasıdır.

Tarım ekonomistleri tarafından yapılan araştırmalardan bilindiği gibi toprak işgücü ve makinanın 1/2 gibi büyük payı değerlendirilememektedir. Yani Türkiye'de önce, kaynakların tam kullanımı sağlanmalı ve bu sorunun çözümünden sonra kaynakların etkin kullanımına geçilmelidir. Burada temel strateji, merkezi plan ile taşradaki işletme planları arasında köprü görevi yapan tarımsal bölge planlarının hazırlanması ve uygulanmasıdır. Bunun için: Tarımsal Bölge Planı hazırlanmasına ilişkin yasaların hazırlanması gerekir. Bölgelerde, tarımsal plan yapma ve uygulamakla görevli kurumlar oluşturulmalıdır. Şimdiden, her bölgenin araştırma kuruluşunda, birer tim kurarak, bölgelerdeki kaynakları ve tarımsal planlama veri ve bilgilerini toplamalı ve tarımsal plan yapmaya hazır hale getirmelidir. Diğer bir ifadeyle, toprak kullanımına ait veriler; ulaştırma ve yerleşim, diğer alt yapıların özellikleri; tarım arazilerinde hangi ürünlerin yetiştirilebileceğine ait bilgiler; tarım işletmelerinin ekonomik analiz sonuçları; tarımsal bölge planlamasında görev alacak ilgili kuruluşların olanakları ve personel özellikleri; bölgenin ürünler itibarıyla arz potansiyeli; ürünlerin iç ve dış talepleriyle ilgili veriler ve bölge çiftçisinin plana katılım durumlarıyla ilgili veriler toplanmalı ve tarımsal plan yapmaya hazır hale getirilmelidir (OKTAY, s.14).

7. SORUNLAR ve ÖNERİLER

Toplam Yatırımlar içinde tarımsal yatırımların payı, Tarımsal Yurtiçi Hasılanın Toplam Yurtiçi Hasıladaki payından, daha düşüktür. Bunun sonucu, tarım ihmal edilmiş olmakta, dolayısıyla besin gereksinimi ile üretim arasında bir açık meydana gelmekte ve tarım ekonomide frenleyici sektör rolü oynamaktadır.

Henüz sanayileşme çabası içerisinde olan Türkiye'de sanayileşmenin itici gücü niteliğindeki Tarım Sektörü, önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Önemli yapısal bozukluklar, iyi organize edilmemiş tarım işletmeleri ve bu işletmelerle ilgili veri noksanlıkları bu sorunların başlıcalarıdır.

Ekonomik, sosyo-kültürel ve eğitimle ilgili altyapı yatırımları hemen hemen tüm tarım bölgelerimizde yetersizdir. Bu sorunlara şu öneriler getirilebilir.

1. Tarımsal ürünler dışsatımını teşvik edici tedbirler bölgesel planlama çalışmalarından elde edilecek sonuçlar doğrultusunda geçecek bir hale getirilebilir.

2. Bölgesel planlama çalışmalarına önem verildiğinde üretim artışı söz konusu olacak ve dışarıya daha az bağımlı olunabilecektir.

3. Tarımdışı kesimde yaratılan istihdam artışı üzerinde tarımdan şehirlere göç olduğundan tarımı bölgesel planlama doğrultusunda modernleştirmek, yaş düzeyini yükseltmek ve patolojik göçü azaltmak mümkündür. Böylece kırsal kalkınmanın topluma maliyeti daha düşük olacaktır. Tarımın gelişmesi nisbi bir ucuzluk yaratacaktır.

4. Tarımın kendi içinde ikili bir yapısı olması özelliği sonucu bölgesel planlama bir zorunluluktur. Tarımsal altyapı yatırımlarının yetersiz olduğu bölgelerde baraj, sulama tesisleri, stoklama tesisleri, pazarlama tesisleri gibi büyük hacimli yatırımların gerçekleştirilmesi zorunludur. Bu yatırımların rasyonel olabilmesi, bölgesel planlama çalışmalarından elde edilecek sonuçlara bağlıdır.

5. Tarımsal bölge planlama çalışmalarında, bölgenin doğal özellikleri ve kaynakları dikkate alınarak, ihtisaslaşmaya gidilebilir veya bunlara uygun planlar düzenlenebilir.

6. Bölgelerarası, farklı gelişimler dikkate alınarak, gelişmiş bölgelerden diğer bölgelere teknoloji transferi, düşünülebilir.

7. Ülke ekonomisine olumsuz etkileri önleyebilmek için ekonomik altyapı yatırımlarına, diğer bölgelere göç olaylarını önlemek için sosyo-kültürel altyapı yatırımlarına önem verilmelidir.

8. Tarımsal planlamada, bölgeyi ilgilendiren eğitimle ilgili yatırımlar, ziraat okulları, üniversiteler ve çiftçi eğitim kuruluşlarıdır. Yetişkin çiftçi eğitimini konu alan tarımsal yatırım faaliyetlerini gerçekleştirici yatırımlar yapılmalıdır

9. Ekonomik alt yapı yatırımlarını yaparken, bu yatırımların verimlilikleri dikkate alınarak, öncelik sıraları verilmelidir (OKTAY, s.12).

10. Tarımsal bölge planlarının hazırlanması ve uygulanması görevini, bölgedeki üniversiteler yürütebilir.

11. Üniversite ve ilgili kurumlarda, tarımsal bölge planlaması konusunda çalışacak personel yetiştirilmesine önem verilmelidir.

12. Tarımsal bölge planlama kuruluşlarının doğrudan kurulması ve sorumlu tutulması-

la plan uygulamalarından başarı beklenebilir. Ancak ilgili kurumsal değişiklikler yapıldığı, devletçe mali ve personel yönünden destek sağlandığı takdirde, başarıdan sözedilebilir.

13. Uygulanması gerekli yayım faaliyetlerini sıralarsak, kırsal alana önce üretim ve kalite artışını sağlayacak ve böylece bir gelir yükselmesine yol açacak teknik bilgiler yeni gelirler götürülür. İkinci aşamada ise, işletmecilik ve pazarlama ile ilgili bilgiler götürülür. Üçüncü ve dördüncü aşamada ise, tarıma dayalı sanayi ile ilgili bilgilerle, kırsal gelişme toplum kalkınması ile ilgili bilgilerin sağlanması gerekir (AKAY, s.310).

14. Ziraat Fakültelerinde lisans düzeyinde başlamak üzere Tarımda Bölgesel Planlama adı altında dersler konabilir.

LİTERATÜR

1. AKAY, M; "Türkiye'de Tarımsal İletişim Politikasının Genel Bir Değerlendirilmesi" Cumhuriyet Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Tokat 1989.
2. ARAS, A; **Tarım Muhasebesi**, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 486, İzmir, 1988.
3. ERKAN, O; **Aşağı Ceyhan (Çukurova) Sulama Proje Alanındaki Tarım İşletmelerinin Planlanması, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Kültür Teknik ve Ziraat Ekonomisi Bölümü, Adana, 1978, (Çoğaltma, Doçentlik Tezi).**
4. ERKUŞ, A; DEMİRCİ, R; **Tarımsal İşletmecilik ve Planlama**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 944, Ankara, 1985.
5. ESENGÜN, K; **Tokat İlinde Meyve Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerin Ekonomik Durumu ve İşletme Sonuçlarını Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma**, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 1970 (Basılmamış Doktora Tezi).
6. İŞIKLI, E; **Çivril İlçesi Ova Köyleri Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, Faaliyet Sonuçlarının Analizi ve Optimum İşletme Genişliğinin Tespiti**, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ziraat Ekonomisi ve İşletme İlimi Kürsüsü, İzmir, 1970, (Basılmamış Doktora Tezi).
7. OKTAY, E; **Tarımsal Bölge Planlaması ve Türkiye'de Uygulama Olanakları**, Güzel Ege Çağdaş Kitabevi Yayınları, Bilim Dizisi: 1, 1. Baskı, İzmir, 1988.
8. SİVASLIĞIL, A. C; **Tokat İli Kazova Yöresinde Bulunan Tarım İşletmelerinin Yapısal Özelliklerinin Saptanması, İşletme Sonuçlarının Ortaya Konması ve Yöre Koşullarına uygun İşletme Planlarının Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma**, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 1990, (Basılmamış Doktora Tezi).
9. TALİM, M; "Gelişen Ekonomiler ve Tarım" Ders Notları, İzmir-1987
10. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yıllığı 1991. Yayın No: 1528, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1993.
11. Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Odaları Birliği; **Tarım Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, TOBB Yayınları No: 245, Ankara, 1992.